

MAGIA CUVINTELOR
STUDII DE LINGVISTICĂ

PETRE GHEORGHE BÂRLEA

MAGIA CUVINTELOR
STUDII DE LINGVISTICĂ

Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției,
credite și note de
M. V. Constantin

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

Colecția FILOLOGIE

Redactor: Gheorghe Iovan
Tehnoredactor: Ameluța Vișan
Coperta: Monica Balaban

Editură recunoscută de Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.S.) și inclusă de Consiliul Național de Atestare a Titlurilor, Diplomelor și Certificatelor Universitare (C.N.A.T.D.C.U.) în categoria editurilor de prestigiu recunoscut.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

BÂRLEA, PETRE GHEORGHE

Magia cuvintelor : studii de lingvistică / Petre Gheorghe Bârlea ; ed. îngrijită, st. introd., notă asupra ed., credite și note de M.V. Constantin. - București : Editura Universitară, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-28-1461-8

I. Constantin, M.V. (ed. șt.)

81

DOI: (Digital Object Identifier): 10.5682/9786062814618

© Toate drepturile asupra acestei lucrări sunt rezervate, nicio parte din această lucrare nu poate fi copiată fără acordul Editurii Universitare

Copyright © 2022

Editura Universitară

Editor: Vasile Muscalu

B-dul. N. Bălcescu nr. 27-33, Sector 1, București

Tel.: 021.315.32.47

www.editurauniversitara.ro

e-mail: redactia@editurauniversitara.ro

Distribuție: tel.: 021.315.32.47 / 0745 200 718/ 0745 200 357

comenzi@editurauniversitara.ro

www.editurauniversitara.ro

CUPRINS

1. Cuprins / 5
2. Notă asupra ediției – Credite (M. V. Constantin) / 7
3. Studiu introductiv: Devenirea întru lingvistică (M. V. Constantin) / 11
4. Cum am devenit lingvist? Puterea de influență a mediului plurilingv / 20
5. Lingvistică și mitologie. O abordare interdisciplinară a vocabularului / 36
6. Ipostazele italice ale nimfei Ana. Izoglose și izomituri în spațiul etnolingvistic italic / 67
7. Bazele mitologice ale hidronimiei europene. Exemplul Dunării / 89
8. Cuvintele mâniei în versiunile românești ale poemelor homerice / 101
9. Selecția seriilor terminologice în traducerile românești ale textelor homerice (Hom., *Od.*, V, 63-75) / 121
10. Titu Maiorescu și sistemul ortografic al limbii române / 134
11. Limba română literară la 1918 / 153
12. Determinarea atributivă în limbile română și cehă. O abordare contrastiv-tipologică / 162
13. Baza logică a structurilor condiționale / 174
14. De la bilingvism la monolingvism în comunitățile românilor din S.U.A. și Canada / 188
15. Dispariția limbilor – catastrofă umană sau fenomen natural al „schimbărilor lingvistice”? / 213

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Am selectat pentru acest volum doar o parte din studiile publicate de Petre Gheorghe Bârlea de-a lungul anilor. Mai precis, le-am reluat pe acelea care au apărut în periodice și nu au mai fost incluse în diverse volume tematice sau pe acelea apărute în volume omagiale sau, în orice caz, de mai mică circulație (suporturi de curs etc.) și, prin urmare, mai greu accesibile astăzi. În toate cazurile, materialele selectate au fost revăzute de autor și supuse măcar unor modificări sau corecturi de detaliu.

Notele de subsol aparțin, în principiu, autorului. Ne aparține trimiterea inițială la sursele în care au apărut primele variante, iar acolo unde am adăugat propriile noastre note am marcat locul ca atare, prin (*n. ed.*).

CREDITE

1. **„Cum am devenit lingvist? Puterea de influență a mediului plurilingv”**, in: *Marius Sala – De ce am devenit lingvist? Omagiu Academicianului Marius Sala*. Ediție îngrijită de Emanuela Timotin și Ștefan Colceriu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012, pp. 19-34.

2. **„Lingvistică și mitologie. O abordare multidisciplinară a vocabularului”**, in: *Studies in Linguistics and Communication, Doctoral School of The Faculty of Letters, University of Bucharest*, 2011, pp. 7- 40. ISSN 2247-8108. O formă sensibil revăzută a acestui material a fost publicat sub titlul *„Din nou despre perspectiva lingvistică în studiul mitologiei”*, in: Ioana-Ruxandra Frunteletă; Iulia Wisosenschi; Radu Toader (coord.), *Cunoașterea „culturii profunde”. Paradigme actuale. In honorem Sabina Ispas*, București: Editura Etnologică, 2021, pp. 71-87. ISBN: 978-606-067-006-3.

3. **„Ipostazele italice ale nimfei Ana. Izoglose și izomituri în spațiul etnolingvistic italic”**, in: Ana-Cristina Halichias; Maria Luiza Dumitru-Oancea (coord.), *Ingenium et Ars. Talent și Meșteșug. Studia in honorem Mariannae Băluță-Skultéty*, Editura Universității din București, București, 2012, pp. 33-50. ISBN 978-606-16-0110-3. Autorul a consacrat mai multe pagini acestui subiect, cf. *„Ana cea buna. Sacru și profan în ipostazele mitologico-etimologice ale antroponimiei”*, in: *I. Fischer. In memoriam*, Editura Humanitas, București, 2004, pp. 57-69; *„Anna Perenna în mitologia latino-romană”*, in: *Poétique, Mythes et Croyances*. Volume II. Sous la direction de Baudouin Decharneux et Alice Toma, Louvain-la-Neuve, Belgique: EME Éditions, 2017, pp. 31-58 ș.a. Cf. și vol. *Ana cea Bună...*, 2014.

4. **„Bazele mitologice ale hidronimiei europene. Exemplul Dunării”**, cf. *„Les fondaments mythologiques de l’hydronomie européenne. L’exemple du Danube”* (în colaborare cu R.-M. Bârlea), in: Ana-Cristina Halichias; Maria-Luiza Dumitru Oancea (coord.), *Ianua. Lumea greco-romană în studii și articole*, București: Editura Universității din București, 2009, pp. 84-100. ISBN 978-973-737-624-4. Cf. și *„Dunărea Sacră. O abordare lingvistico-mitologică”*, in: *Dunărea și Dunărea*, editat de Academia Română, București/Călărași, 2005, pp. 18-27.

5. „*Cuvintele mâniei în versiunile românești ale poemelor homerice*”, cf. „Les mots de la colère dans les traductions roumaines des poèmes homériques”, in: *Langue and Litterature. European Landmarks of Identity/Limba și Literatura. Repere Identitare în Context European*, University of Pitești Press, nr. 18, 2016, pp. 9-19. ISSN 1843-1577/2344-4894. Partea a doua a studiului este o reluare a unor analize făcute și în „Autohtonizarea textelor homerice în versiunile sud-est europene”, in: *Communication, Culture, Creation: New scientific paradigms*, Editors: Virginia Popović, Ivana Janjić, Speranța Milancovici, Eugen Gagea, Arad/Novi Sad: „Vasile Goldiș” University Press/Fundația Europa, 2015, pp. 91-106. ISBN: 978-973-664-779-6. ISBN: 978-86-87879-14-0.

6. „*Selecția seriilor terminologice în traducerile românești ale textelor homerice (Hom., Od., V, 63-75)*”, cf. „The translation of some difficult terminological categories in the Homeric texts (Homer, Od. V, 63-75)”, in: *Diversité et identité culturelle en Europe (DICE)*, Tome XIII/1, București: Editura MNLR, 2016, pp. 225-234. ISSN: 973-712-026-4.

7. „*Titu Maiorescu și sistemul ortografic al limbii române*”, in: Marina Cap-Bun și Florentina Nicolae (coord.), *Junimea și impactul ei după 150 de ani*, București: Editura Universitară, 2013, pp. 9-32. ISBN: 978-606-591-871-9.

8. „*Limba română literară la 1918*”, cf. „Literary Romanian at the Beggining of the Twentieth Century”, în: Oana Leonte (ed.), *Abstracts of the 42nd Congress American Romanian Academy of Arts and Sciences*, Hayward, California USA, ARA Publisher, 2018, pp. 65-67. ISBN 978-606-8563-49-7; „Romanian Language in 1918”, in: *DICE*, 15/2, 2018, pp. 121-130. Cf. https://www.diversite.eu/pdf/15_2/DICE_15_2_Full%20Text_p121-p130-Petre-Gheorghe-BARLEA.pdf

9. „*Aspecte ale determinării atributive în limbile română și cehă. O abordare contrastiv-tipologică*”, cf. *Analele UVT. Seria Filologie*, 3, 1996, pp. 9-20.

10. „*Baza logică a structurilor condiționale în limbile naturale*”, in: Gabriela Duda (coord.), *Cultura limbii. Omagiu Doamnei Profesor Domnița Tomescu*, Ploiești: Editura Universității de Petrol și Gaze, 2014, pp. 53-64. ISBN 978-973-719-575-3.

11. „*De la bilingvism la monolingvism în comunitățile românilor din S.U.A. și Canada*”, cf. „Interferențe lingvistice și integrare spirituală în comunitățile românilor din S.U.A. și Canada” (în colaborare cu R.-M. Bârlea), in: *Pro-Active Partnership in creativity for the next generation*, Presses Internationales Polytechnique, Quebec-Canada, 2007, pp. 823-824.

12. **„Disparația limbilor – catastrofă umană sau formă naturală de schimbare lingvistică?”**, in: *Caiete critice*. Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă – Academia Română, București: Editura Expert, Nr. 8-9 (262-263), 2009, pp. 97-116. ISSN 1220-6350; Cf. și vol. P. Gh. Bârlea, *Multilingvism și interculturalitate*, București: Editura „Grai și Suflet - Cultura Națională”, 2010, pp. 123-157, ISBN: 978-973-7692-38.

STUDIU INTRODUCŢIV: DEVENIREA ÎNTRU LINGVISTICĂ

Studiile, articolele și, nu mai puțin, mărturisirile autobiografice sau evocările reunite în acest volum dau seama de gândirea lingvistică a lui Petre Gheorghe Bârlea, din care decurge firesc evantaiul preocupărilor sale în domeniu.

Am plasat întreaga selecție sub semnul paginilor autobiografice intitulate *Cum am devenit lingvist*, așternute la solicitarea tinerilor cercetători bucureșteni Emanuela Timotin și Ștefan Colceriu, alcătuitoarii volumului omagial *Marius Sala – De ce am devenit lingvist?*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012¹.

Înțelegem de acolo de ce autorul paginilor care urmează a fost preocupat toată viața de multiculturalitate și plurilingvism, din care s-au născut apoi studiile contrastiv-tipologice, cele de lexicologie, semantică, dialectologie și istoria limbii ș.a.m.d. Poate este mai puțin evident, dar nota de fabulos care învăluie lumea începuturilor atenției acordate faptelor de limbă pare să vină tot de acolo. Memorialistul de ocazie vorbește despre forța limbajului articulat, care poate face și desface lumi, despre capacitatea cuvintelor de a zidi sau, dimpotrivă, de a distruge existențe umane.

Toți cunoaștem acest adevăr, din „simpla” realitate a comunicării cotidiene, chiar și cei care nu au citit poemele homerice sau versetele biblice sau replicile shakesperiene despre puterea ziditoare a cuvintelor. Dar P. Gh.

¹ De fapt, se știe că sărbătoritul însuși le-a cerut colaboratorilor să scrie câte un articol autobiografic cu acest titlu, ideea fiind împrumutată de la un volum similar scos în Germania, cf. *Wege in der Sprachwissenschaft... Festschrift für Mario Wandruszka*, Tübingen, 1991. Trebuie să adăugăm că atât Acad. Marius Sala, cât și cei doi ucenici de la Institutul de Lingvistică din București îi erau bine cunoscuți lui P. Gh. Bârlea. Marius Sala fusese membru în comisia de doctorat a celui din urmă, în 1996, apoi membru în comisiile pentru posturile didactice (conferențiar, profesor, conducător de doctorat, iar ulterior, au participat împreună la congrese și colocvii internaționale, în țară și în străinătate, Marius Sala a fost invitat de onoare, în mai multe rânduri, al Colocviului *Latinitate – Romanitate – Românită*, organizat de P. Gh. Bârlea. Pe de altă parte, îl lega calda prețuire pentru mult mai tânărul clasicist și biblist Ștefan Colceriu. Profesorul Bârlea a făcut parte din comisia de doctorat a acestuia și au rămas într-o relație amicală în temeiul multor preocupări comune. De E. Timotin îl apropie atenția acordată problemei diatezelor din sistemul verbelor din limba română.

Bârlea și-a creat o profesie din căutarea „miezului cuvintelor”², din studierea mecanismelor care generează idei, sentimente, atitudini și acțiuni prin țesătura cuvintelor înșirate în zestrea spontană sau în cea măiestrită în formule discursive cu finalitate practică sau estetică.

De fapt, știm din cărțile și textele lui P. Gh. Bârlea că un text – oral sau scris – nu este vreodată „pur estetic”. El conține totdeauna o bază ideatică, dacă nu chiar ideologică, filosofică, educativă, juridică etc., adică un programatism implicit. De aceea, afirmă deseori autorul paginilor din această carte, nici analiza textului, indiferent de natura compozițională și lexico-gramaticală a acestuia, indiferent de încărcătura sa stilistică, nu poate fi vreodată „pur lingvistică”. Pornind de la semantismul unor cuvinte, sintagme, expresii și continuând cu enunțurile simple, până la frazele organizate în adevărate „perioade retorice”, cuvintele sunt produsul unor factori de ordin logic, psihologic, istorico-social, religios ș.a.m.d.

Revenind la structura prezentului volum, am încercat, așadar, să explicăm prezența celor câteva materiale de *lingvistică mitologică* aici. P. Gh. Bârlea este, fără îndoială, cel care a revigorat această disciplină de graniță, în cercetarea filologică românească modernă. De fapt, îi conferă o nouă dimensiune, căci autorul cărții de referință *Ana cea bună...*³ face exact ceea ce făceau promotorii principali ai acesteia – Max Müller și Adalbert Kuhn, pe baza cunoașterii integrale a teoriilor, principiilor și a metodei lor de analize. La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea mari lingviști români, precum B. Petriceicu-Hașdeu și elevul său, Lazăr Șăineanu, apoi Al. Philippide ș.a. au explicat folclorul românesc cu substrat mitologic prin prisma teoriei numelor proprii și a unor nume comune, aplicând principii preluate de la Angelo de Gubernatis (cu ale sale *Mitologia Plantelor și Mitologia zoologică*), G. W. Cox (*Zei antici – noua mitologie*) care ajunseseră la cunoștința savanților români prin extrase și recenzii și mai ales prin explicațiile, comentariile datorate comparațiilor din generația următoare – Antoine Meillet, Alphonse Dauzat ș.a. Se știe că întreaga codificare a mitologiei comparate tratate din perspectivă lingvistică a fost realizată de prelecțiunile ținute de Max Müller la Oxford și publicate în volume succesive în engleză. Or, răspândirea efectivă a metodei s-a produs abia după ce au apărut versiunile franceze ale acestor cărți, accesibile inclusiv studenților și doctoranzilor români aflați la Paris, întemeietorii ai învățământului filologic superior românesc și cercetărilor de profil. Peste un secol și mai bine, P. Gh. Bârlea intră în posesia edițiilor pariziene de atunci,

² Cf. P. Gh. Bârlea, 2001, *Miezul cuvintelor. Studii de lingvistică generală și lingvistică latină*, Editura „Bibliotheca”.

³ Cf. P. Gh. Bârlea, 2007, *Ana cea Bună. Lingvistică și mitologie*, București: Editura „Grai și Suflet”.

căci se afla el însuși la Paris, ca *maître de langue*, la Sorbona (2001-2004). Apoi are norocul să găsească toate acele cărți și studii reunite într-un cuprinzător volum reeditat cu aparatul critic de rigoare de celebrul Pierre Brunel. Era deja un cunoscător avizat al domeniului, așa încât apariția valoroasei cărți exact în epoca stagiului său profesoral la Sorbona nu a fost deloc o simplă întâmplare. P. Gh. Bârlea constată că metoda fusese, între timp, oarecum abandonată. Era previzibil, căci Müller însuși evocă proliferarea școlilor de cercetare mitologică – toate nonlingvistice. Se recunosc deja tinerii C.G. Jung, cu psihanaliza sa, J.G. Frazer, cu a sa antropologie culturală, teologică și socială, printre mulți alții.

Dar perspectiva lingvistică, sub forma semanticii istorice, a lui M. Bréal, contemporanul mai norocos al lui Lazăr Șăineanu, și profesorul lui A. Meillet, apoi sub forma geografiei lingvistice, a teoriei maladii cuvintelor, continua să se dovedească eficientă. Se pierdea însă, încetul cu încetul, componenta mitologică a analizei. Noile generații de cercetători preferau terenul mai stabil al realităților istorico-geografice, social-economice etc. Antoine Meillet avea să lanseze alegația care a făcut carieră că vocabularul unei limbi reflectă întreaga istorie a comunităților vorbitorilor ei – fapt ce se poate verifica oricând, este adevărat, chiar prin analiza diacronică a etimologiei unor cuvinte simple. Succesorii au reținut numai această latură a comparatismului istoric, ignorând faptul că Bréal, Meillet, Dauzat nu au ocolit nici componenta mitologică a istoriei cuvintelor.

Apoi, tonul a început să fie dat de metoda structuralistă, concepută pe fenomenele de limbă de Ferdinand de Saussure (care cunoștea bine generația lui Max Müller și Adalbert Kuhn și o invocă) și aplicată în mitologie de Claude Levy-Strausse. Au urmat generativismul, cognitivismul, metode ce au despărțit aproape complet lingvistica de mitologie.

Cât despre cercetătorii români, marii savanți ai acelor vremuri, prin vârsta lor, au ieșit glorios din istorie înainte de a se configura o școală mitologico-lingvistică. Singurul care l-a invocat în deplină cunoștință de cauză pe M. Müller a fost tânărul pe atunci Lazăr Șăineanu, dar și el a fost obligat să părăsească cercetarea românească, în sensul propriu al termenului, prin plecarea în Franța, ca urmare a refuzului autorităților vremii de a i se acorda cetățenie română, după cum se știe.

P. Gh. Bârlea evocă cu prețuire școlile de lingvistică mitologică *sui generis* din vremea noastră, trimitând la timișoreanul Ivan Evseev, și la doctoranzii lui (între care pare să întrunească toate laudele Steva Perinaț, cu mitologia apelor), apoi la Lucia Berdan de la Iași și, în sfârșit, la grupul mai numeros de la București. Dar toți aceștia practică un comparatism lingvistico-mitologic de tip nou. Studiile lui Müller și Kuhn sunt rar invocate, uneori cu greșeli de referințe bibliografice (Adalbert Kuhn este

confundat cu Thomas Kuhn, celebrul filosof al științelor). Este un mitologism lingvistic „după ureche”, pare să spună P. Gh. Bârlea. Și asta, pentru că, între timp, a scăzut enorm interesul pentru lingvistica generală, pentru semantica istorică, pentru gramatica comparativ-istorică, iar etimologia sau lingvistica diacronică, în general, sunt înlocuite astăzi cu lingvistica genealogică, bazată în mare parte pe metodele computaționale. Studiile din prezentul volum, precum „Ipostazele italice ale nimfei Ana” – ieșit de sub faldurile cercetării concretizate în cartea sus-citată, *Ana cea Bună*, ca și „Bazele mitologice ale hidronimiei europene” (scrisă în colaborare cu R.-M. Bârlea) arată cum ar fi trebuit concepută cercetarea de acest fel, dacă s-ar mai găsi oamenii potriviți pentru asemenea demersuri.

Mai ales pentru metoda de cercetare comparativ-istorică are autorul volumului de față o prețuire fără margini. Desigur, astăzi nu se mai poate aplica în forma ei clasică și nici nu mai este necesară. Dar un lingvist adevărat îi recunoaște valoare în toate metodele moderne generate de aceasta: gramatica comparată, analiza genealogică a limbilor, analiza contrastiv-tipologică, semantica istorică, traductologia ș.a. Chiar și apariția structuralismului de tip saussurian a apărut nu numai ca reacție a promotorului la metoda dascălilor lui, ci ca urmare a unui anumit tip de formație profesională, acela asigurat de generația celor care l-au învățat carte pe Ferdinand de Saussure, afirmă lingvistul român de astăzi. În micul (căci neterminat) studiu reluat de noi aici, *Limba română la 1918*, autorul vorbește despre opoziția diacronie/sincronie în descrierea sistemului unei limbi sau a unui grup de limbi. Alegerea unui moment punctual, mai ales redus la un singur an calendaristic, este neproductivă, se spune în preambul. Este nerealistă, din simplul motiv că o limbă se află tot timpul în diacronie – observație formulată de Eugenio Coșeriu⁴, în *Sincronia, diacronia e historia*, 1958⁵, ca răspuns la teoria lui F. de Saussure. Desigur, analiza sincronică trebuie făcută pentru a descrie sistematic și în detaliu structura unei limbi la un moment dat, precum și pentru a urmări mai bine

⁴ Se știe că P. Gh. Bârlea i-a oferit marelui lingvist de origine basarabeiană singura catedră integrală de lingvistică generală și de gramatică comparată romanică din România postdecembristă. I-a legat o strânsă prietenie, bazată pe respect reciproc, căci Profesorul Coșeriu avea obiceiul de a testa nivelul de cunoștințe ale celor pe care îi accepta în jurul său. Nepoata savantului, lingvista clujeană Eugenia Bojoga, a declarat într-o anumită împrejurare, că pe o agendă cu numai cinci nume și numere de telefon pe care unchiul ei a avut-o asupra sa în ultimele zile de viață figura și numele profesorului P. Gh. Bârlea...

⁵ Cf. ediția românească Eugenio Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*. Versiune în limba română de Nicolae Saramandu, București: Editura Științifică, 1997. Traducătorul român precizează că a urmat textul versiunii germane, din 1973, în care autorul operase schimbări importante, după cum procedase, de altfel, și în ediția a doua, aceea apărută în 1972 la „Gredos”, Madrid.

modificările istorice, structurale, dar ea rămâne bazată pe o convenție procedurală.

În general, studiile și cercetările lui P. Gh. Bârlea se bazează pe o profundă cunoaștere a principiilor, legilor, tendințelor și mecanismelor de funcționare a limbilor vii, naturale, prin acțiune condiționărilor interne și externe, pe de o parte, prin cunoașterea metodelor și grilelor de cercetare, de la vechiul comparatism istoric, cum spuneam, până la pragmatica lingvistică și cognitivism. În plus, cunoaște istoria și structura mai multor limbi vechi și moderne – deseori, chiar și în variantele lor dialectale, ceea ce îi facilitează o apropiere specială de fenomenele lingvistice, o înțelegere a resorturilor comunicării umane din străfundurile lor și în diversitatea manifestărilor acestora.

Pe de altă parte, P. Gh. Bârlea face parte dintre acei lingviști care nu studiază limba ca pe o entitate abstractă, ci în ipostazele ei comunicative concrete, reale, prin aplicare la comunicarea utilitară, cotidiană sau la aceea cu destinație estetică declarată. Așa se explică de ce materialul de studiu este selectat când din vorbirea emigranților români în America, de pildă, când din poemele homerice sau din folclorul literar al popoarelor antice și moderne. Studiile consacrate poemelor homerice sau textelor biblice au constituit o constantă a activității lui P. Gh. Bârlea, bazată pe o pasiune niciodată ostoită. Evident, perspectiva cea mai vizibilă a analizelor este aceea traductologică, prin forța lucrurilor. Dar traduceri respective sunt puse întotdeauna în relație cu istoria limbii române, mai precis, cu stadiile de maturizare ale românei literare. Căci este vorba despre un proces biunivoc, spune autorul acestor analize – mult mai numeroase decât am reținut noi aici: pe de o parte, respectivele texte din tezaurul spiritualității universale nu pot fi echivalate într-o altă limbă decât atunci când aceasta a ajuns la un anumit grad de maturizare; pe de altă parte, însuși procesul tălmăcirii, datorat eforturilor multor generații de cărturari, contribuie la maturizarea deplină, la îmbogățirea și nuanțarea limbilor beneficiare. În plus, aceste analize arată că orice apropiere de un text impune tratarea interdisciplinară, convocând obligatoriu domenii conexe ale științelor limbii: semantica istorică, sociolingvistica, psiholingvistica, onomastica, pragmatica etc. Textele selectate aici, despre „cuvintele mâinii” la Homer și despre unele fitonime, ornitonime și teonime homerice probează această certitudine. Mai multe dovezi aduce în articolele publicate în revista *Diacronia* și în diverse altele...

Mai clar izvorâte din primele experiențe de viață ale Profesorului în mediul etnolingvistic în care s-a format sunt studiile consacrate bilingvismului și interferențelor lingvistice de tot felul. Ar trebui să amintim mai întâi că una dintre disciplinele pe care P. Gh. Bârlea le-a predat în

ultimele două decenii și jumătate s-a numit chiar *Multilingvism și interculturalitate*, cu o inversare voluntară a ordinii logice a termenilor. Cartea care a rezultat din suportul de curs (de fapt, cursuri, căci au fost mai multe variante, în programele de studii) nu este o simplă adaptare la o modă care a apărut pe la începutul anilor 2000 în Europa și în lume. Ea vine din biografia spirituală a autorului. Am reținut aici doar un studiu din acea carte, „Dispariția limbilor...” – pe care am considerat-o emblematică și pentru impactul pe care l-a avut întâlnirea lui P. Gh. Bârlea cu opera și cu personalitatea lui Eugenio Coșeriu, dar și pentru gândirea sa de lingvist încrezător în evoluția logică și în dinamica specială a limbilor. Am adăugat cercetarea de gramatică contrastiv-tipologică dedicată determinării atributive din limbile română și cehă, rod al fertilei perioade petrecute de P. Gh. Bârlea la venerabila Universitate „Carol IV” din Praga, precum și studiul mereu îmbogățit, despre interferențele lexico-semantice și gramaticale ale românilor bilingvi din comunitățile aflate în SUA. Originea acestor observații se află în stagiile de documentare petrecute la Kent State University, sau cele de profesor invitat la universitățile particulare din Cleveland, Texas, Oregon, Kichener-Canada, întemeiate de colegii și prietenii săi, Petru Cocârțu și Viorel Duca, începând cu anul 1996.

În revenirile sale succesive, P. Gh. Bârlea a observat că există o repartiție, firească, pe grupe de vârstă, a bilingvismului, dar și o selecție logico-semantică și tematică. Termenii strict profesionali ai fiecărui imigrant de origine română erau cei anglo-americani, chiar dacă uneori erau folosiți în forme adaptate fonomorfologic la specificul românei: *driver*, respectiv *a drăivui* ș.a. De asemenea, termenii unor realități noi pentru ei, absolut obligatorii în structura societății americane, precum operațiunile financiar-bancare (aproape zilnice) au fost, de la începutul stabilirii românilor în diaspora americană, strict englezești. Explicația este simplă, zice P. Gh. Bârlea, asemenea termenii nu au existat în vocabularul cu care să fi plecat din România oamenii simpli, obișnuiți. Căci un agricultor sau un meseriaș din România socialistă nu avea acces la vreun alt tip de bancă, în afară de popularul CEC. Pe când un american, indiferent cât de recent venit, se izbea de procedurile financiar-bancare tot timpul, chiar dinainte de a-și fi găsit o locuință stabilă. De aceea, de câte ori vorbesc despre *împrumuturi*, *garanții*, *dobânzi*, *conturi* (acoperite sau descoperite) termenii folosiți sunt exclusiv din engleza americană.

Studiile despre antonime fac parte din istoria existenței lui P. Gh. Bârlea ca lingvist. Gheorghe Tohăneanu, un alt mare dascăl al său, după Lucia Wald, spunea cu ironia bonomă care îl caracteriza că „P. Gh. Bârlea a rămas atârnat de antonimie ca o liană de copacul ei”. Înainte și după cartea *Contraria Latina-Contraria Romanica...*, 1999, P. Gh. Bârlea a publicat

mult pe această temă. Aprofundările de tipul celor consacrate enantiosemiei semantice și-au găsit deja locul în volume ulterioare, precum *Miezul cuvintelor*, 2001. Pentru volumul de față am selectat doar paginile consacrate structurilor adverbiale, atracției antonimice și gradualității, ca mostre ale dezvoltării și aprofundării unor subteme din cartea sa de căpătâi.

În sfârșit, interesul față de latinitate, în general, și față de latinitatea românească și răsăriteană, în special, au, de asemenea, o vechime egală cu aceea a carierei intelectuale a lui P. Gh. Bârlea⁶. Găsim și pentru această preocupare reminiscențe biografice. Colegul său de liceu și prietenul său de o viață, Petru Cocârțeu, a folosit, la un moment dat, imperativul negativ de tip latinesc, cu infinitivul lung, așa cum apare el în alte limbi romanice (cf. it. *non andare!*) și în vorbirea dialectală din Banat, Transilvania și Bucovina: *Nu vă supăra-reți, Doamnă!* Studiile de acest fel, din ce în ce mai cuprinzător, dar și mai sistematic, au fost prezentate la colocviile și congresele internaționale (România, Belgia, Spania, Franța, Italia etc.) și au fost publicate, în franceză și engleză și în variante diferite, în volumele acelor manifestări. Un proiectat volum de sinteză despre *Latina răsăriteană* pare a fi abandonat de autor. De altfel, temele care au constituit pilonii cercetării lui P. Gh. Bârlea au multe asemenea proiecte întrerupte și reluate doar parțial sau abandonate definitiv, sub presiunea numeroaselor alte obligații socio-profesionale ale neobositului cărturar P. Gh. Bârlea – altfel, hotărât adept al „lucrurilor bine făcute” și al sarcinilor finalizate la timp.

Printre fragmentele sale de lucrări se află și eseul despre „Structurile disjunctive de tip *aut* în latină și în limbile romanice”. Tema ține, desigur, de vechea și consistenta pasiune a lui P. Gh. Bârlea pentru logica contrariilor, din care s-au născut atâtea pagini dedicate antonimelor, un alt tip de structuri contrare, contradictorii și complementare. Din alte pagini memorialistice, aflăm că disjuncția logico-sintactică de tip *aut* fusese tema unei tentative de doctorat sub conducerea distinsului Prof. dr. Alexandru Niculescu. Plecarea acestuia (devenită definitivă) la Universitatea Sorbona și apoi la cea din Udine, urmată de hiatusul de înscrieri la doctorate provocat de „celebrul” doctorat în chimie al Elenei Ceaușescu, a anulat această încercare și a întârziat reînscierea la doctorat a lui P. Gh. Bârlea până în 1990, când a reluat o mai veche propunere a Prof. Lucia Wald de a-i deveni doctorand. Nu a mai menținut prima temă acceptată cu ani în urmă de către aceeași profesoară („*Iter* – terminologia drumurilor în limba latină”), dar a făcut parte din prima promoție de doctoranzi ai celebrei latiniste și indo-europeniste, alături de Florentina Vișan, Bogdan Hîncu și Cristina

⁶ Primul studiu publicat de P. Gh. Bârlea, în 1997 (după ce semnase mici articole de ziar etc.), s-a numit *Cărturari dâmbovițeni despre latinitatea limbii române*, cf. *Lista publicațiilor*, in: Raluca-Felicia Toma (coord.), 2018, *Liber amicorum...*, p. 43.

Halichias. Au reprezentat toți patru „promoția de aur” a doctoranzilor Profesoarei Wald.

Ar trebui să adăugăm și faptul că multe din aceste articole și studii i-au sugerat profesorului potențialul de dezvoltare în cercetarea științifică și au constituit teme date ulterior doctoranzilor săi. De fapt, acesta a fost un principiu călăuzitor în selecția temelor de doctorat pentru ucenicii săi. Ele porneau de la cercetări întreprinse cândva, măcar tangențial, de el însuși. Indiferent dacă reușea sau nu să revină asupra unei teme interesante, aștepta să apară tânărul potrivit să o preia și să o dezvolte, dacă aceasta i se părea utilă, fertilă și, bineînțeles, accesibilă generației noi. În volumul de față am reținut, de exemplu, studiul „Bazele logice ale condiționalității sintactice”, publicat relativ târziu în forma vizibilă acum. Tema a fost încredințată apoi, ca productivă, Olimpiei Varga, informatician, actuala conferențiar dr. la Universitatea „Ovidius” din Constanța⁷. Temele „se cheamă una pe alta”, cum știm cu toții, așa încât, semantica istorică și semantica logică și-au succedat firesc, mai ales pe fondul vechii și constantei preocupări pentru structurile antonimice. De aici, s-a ajuns în mod firesc la logica sintaxei, astfel că, peste ani, unei alte doctorande i s-a încredințat sarcina tratării conectorilor sintactici și transfrastici în versiunile românești neotestamentare⁸. De altfel, gramatica și lexico-semantica versiunilor românești ale *Bibliei* a fost o preocupare constantă a lui P. Gh. Bârlea, așa încât, dincolo de propriile-i studii⁹, regăsim teze ale doctoranzilor săi consacrate sistemului pronominal, adverbial, adjectival, apoi structurilor interogative și exclamative din aceste texte, subsumate unui amplu proiect – care își așteaptă împlinirea. Propria noastră teză¹⁰ și temă de cercetare recurentă, vizând formele delocutive din româna veche și modernă, a pornit de la o veche preocupare a Profesorului.¹¹ Pentru alte asemenea mostre de transfer

⁷ Cf. Olimpia Varga, *Condiționalitatea în limbile naturale și în limbajele de programare*, Editura „Casa Cărții de Știință”, Cluj-Napoca, 2014.

⁸ Cf. Anișoara Georgiana Blîndu Badea, *Conectorii sintactici în versiunile românești neotestamentare*, București: Editura Universitară, 2021.

⁹ Cf., printre multe altele, P. Gh. Bârlea, „O Theos zelotēs în versiunile veterotestamentare românești”, în: Ana-Cristina Halichias/Theodor Georgescu (coord.), *Sapientia et Scientia. In honorem Luciae Wald*, București: Editura Universității din București, 2014, pp. 46-68, reluat în *Traduceri și traducători. Pagini din istoria culturii românești*. Ediție îngrijită de Sorin Guia, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2016, pp. 117-156.

¹⁰ A se vedea varianta editorială: Marinușa Constantin, *Creativitatea lexicală în limba română veche*, București: Editura Muzeul Literaturii Române, Col. „Aula Magna”, 2017.

¹¹ Un mic studiu consacrat, pe când era la începuturile activității sale, derivării cu prefixe și sufixe care asigură trecerea logico-semantică de la concret la abstract, de tipul *în + frunte > înfrunța*; *în + drum > îndruma*; *tabără + î > tăbări* ș.a., i-a fost sugerat, la rândul său, de Gh. Tohăneanu, după cum mărturisește autorul.

între generații se pot consulta cărțile realizate de ucenici precum Camelia Ciurescu, Raluca-Felicia Toma, Alina Jercan, Simona Palasca, Yusuke Sumi, Firdes Musledin, Icbal Anefi ș.a. sau studiile publicate în colaborare cu Ana Maria Panțu și multe altele.

Într-un anumit sens, culegerea de față reprezintă oglinda unei viziuni coerente despre știința și arta cuvântului în gândirea unuia dintre slujitorii devotați ai acestui domeniu din România.

M. V. Constantin

CUM AM DEVENIT LINGVIST. PUTEREA DE INFLUENȚĂ A MEDIULUI PLURILINGV¹

Nu știu cât de lingvist am devenit, dar în mod cert interesul meu pentru studierea faptelor de limbă a fost provocat de factorii obișnuiți: mediul în care am crescut și înrâurirea școlilor prin care am trecut. Așa că despre acestea voi vorbi în paginile următoare.

Născut în Banatul multiethnic, multicultural și plurilingv, am putut să constat la o vârstă foarte fragedă cum diferențele lingvistice deschid și închid căi de comunicare între oameni. Comunitatea orașului vechi grăniceresc² în care am crescut – Caransebeș – era foarte pestriță, din punct de vedere etnic, iar cartierul nostru, format la marginea orașului, pe fondul industrializării și colectivizării³, adică prin urbanizarea forțată, a însemnat și o împesărițare a graiurilor și subgraiurilor românești, căci familiile fugite de la țară proveneau din toate regiunile țării. Numai pe mica noastră stradă, cu optsprezece case, conviețuiau vreo 6 etnii: români, germani, maghiari, ucraineni, țigani, sârbi. Mai spre centrul orașului trăia o comunitate de evrei.

¹ Apărut în *Marius Sala – De ce am devenit lingvist? Omagiu Academicianului Marius Sala*. Ediție îngrijită de Emanuela Timotin și Ștefan Colceriu, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012, pp. 19-34.

² Statutul de „așezări grănicerești” trebuie luat în sens istoric. Curtea Imperială de la Viena scutea de impozite orașe și sate românești aflate pe Dunăre sau pe drumurile de acces dinspre est, în schimbul obligației acestora de a se mobiliza în caz de atacuri militare. La jumătatea secolului al XX-lea, în oraș încă mai trăiau bătrâni care aveau vechi cufere în care păstrau *ausvaisurile*, adică documentele ce atestau funcția militară a unor bărbați din familie, alături de uniforma de rigoare și de ranița cu „efecte”, iar uneori și de arma din dotare. Arhitectura locuințelor, cu ziduri groase la stradă, cu porți grele la mijloc, între aripile casei (așa-numitul „*aiemfort*”, foarte probabil o formă alterată de la vreun *Eingangfort*), confirmă și astăzi această realitate istorică.

³ Cele două fenomene s-au derulat complementar. Multe familii care s-au văzut deposedate de pământ, animale, acareturi etc., prin colectivizarea forțată, au părăsit satele de baștină și și-au construit sau și-au cumpărat case cu grădină în cartierele mărginașe ale orașelor, angajându-se pentru un venit modest, dar stabil în întreprinderile și instituțiile de aici. Uneori, acești locuitori își cumpărau și o bucată de pământ în extravilan, ducând o viață dublă – de muncitori și de țărani, în același timp. Ei s-au adăugat celor foarte săraci, care părăsiseră satele încă dinaintea începerii colectivizării, în căutarea hranei și a unui loc de muncă. Aceștia proveneau mai ales din Moldova (familiile celor sosiți cu „trenul foamei”, după ce părinții lor și-au găsit un rost), dar și din Oltenia, din nord-estul Transilvaniei etc.